

1 SOCIÁLNÍ A SOLIDÁRNÍ EKONOMIKA – ZÁKLAD PRO POROZUMĚNÍ SOCIÁLNÍM PODNIKŮM

Označení „sociální podnik“ se používá v České republice, i když zatím nemá právní oporu. Sociálním podnikem se nazývají subjekty různých právních forem, včetně organizací občanského sektoru vykonávajících soustavné ekonomické aktivity. Vznikají také instituce, které šíří myšlenku sociálního podnikání a podporují sociální podniky, stejně jako jednotlivci, kteří zakládají sociální podnik.

Pojmy sociální ekonomika a solidární ekonomika nejsou příliš známé, ale některé skutečnosti vytvářejí vhodné podmínky pro vznik a rozvoj jejich subjektů a pro přijetí koncepce v českých podmínkách. Poznávání zahraničních konceptů a zkušeností, zejména ze zemí Evropské unie, představují základ českého pojetí sociální a solidární ekonomiky i sociálního podnikání.

Praha se stala v roce 2002 první zemí střední a východní Evropy, kde se konala světová konference o sociální ekonomice.² Podobné mezinárodní konference probíhaly předtím v prostředí západoevropských demokracií. Na konferenci byla přijata tzv. Pražská deklarace, ve které se mimo jiné uvádí: Přestože neexistuje žádná přesná právní definice sociální ekonomiky, je možné se shodnout na třech konstatováních:

1. sociální ekonomika není založena na kapitálu, ale na participativní demokracii;
2. cílem sociální ekonomiky není zisk, ale vzájemná solidarita;
3. sociální ekonomika může významnou měrou přispívat k začleňování znevýhodněných osob do společnosti.³

Konference nepřinesla žádné konkrétní pobídky pro rozvoj sociálních podniků, přesto představovala důležitý bod pro českou sociální ekonomiku.

² Následující konference se konala v roce 2004 v polském Krakově.

³ In DOHNALOVÁ, M. *Sociální ekonomika v evropeizaci českého hospodářství*. Studie Národohospodářského ústavu J. Hlávky č. 9. Praha: Národohospodářský ústav J. Hlávky, 2006.

Následkem toho došlo ke zvýšení zájmu o zahraniční koncepcce. Seznámení se se zahraniční praxí především ze zemí Evropské unie vedlo k zakládání českých sociálních podniků a k šíření myšlenek o sociální ekonomice a podnikání. Ustavila se skupina (platforma odborníků a zájemců), která si kladla za cíl definovat sociální ekonomiku a sociální podnik. Byly realizovány první výzkumy sociálních podniků jako subjektů sociální ekonomiky, vznikalo vzdělávání o zahraničních přístupech s cílem šířit myšlenky, porozumět koncepci a rozpoznávat české sociální podniky. Pojmy sociální podnik, sociální podnikání, sociální ekonomika jsou dnes používány i akademiky, např. na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

Sociální podniky jako subjekty sociální ekonomiky

Sociální podniky jako subjekty sociální ekonomiky charakterizuje jiný přístup k podnikání, který trvale propojuje veřejný zájem, ekonomický výkon a demokratické řízení.⁴ Způsob jejich podnikání je tedy odlišný od komerčních společností.

Jde o soukromé organizace nebo podniky, které jsou nezávislé na veřejných orgánech, reagují na potřeby a požadavky svých členů a na potřeby obecného zájmu.⁵ Subjekty sociální ekonomiky naplňují vizi „lidské ekonomiky“ s podporou místních institucí, podniků a neziskových organizací, jsou přínosem pro stabilitu v regionu. Mohou se stát nástrojem zmírňování dopadů ekonomické krize zejména tím, že zaměstnávají osoby, které měly dosud příjem ze sociálních dávek, anebo využíváním místních lidských i jiných zdrojů.

1.1 Sociální ekonomika

Sociální ekonomika je ve své podstatě synonymním označením pro třetí sektor. Podstatné je, že subjekty sociální ekonomiky jsou odlišné od státních institucí, i od komerčních subjektů zaměřených primárně na výdělečnou činnost.⁶

Sociální ekonomika se částečně odlišuje od občanského sektoru tím, že zahrnuje část organizací občanského sektoru (vykonávající soustavné ekonomické

⁴ Social Economy Europe. [online]. [cit. 2015-08-04]. Dostupné z: <<http://www.social-economy.eu.org/spip.php?rubrique10&lang=en>>, překlad: N. Guri.

⁵ Místo obecného zájmu je v zahraničních definicích uvedeno: veřejný zájem, společenský zájem nebo místní, lokální zájem.

⁶ DOHNALOVÁ, M. a kol. *Sociální ekonomika, sociální podnikání. Podnikání pro každého*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 13.

aktivity). Navíc do sociální ekonomiky spadá část tržního sektoru: některá družstva a nově vznikající typy sociálních podniků různých právních forem, a to i obchodních společností nebo osob samostatně výdělečně činných sledujících sociální cíle.

Tabulka č. 1: *Subjekty sociální ekonomiky mezi občanským sektorem a tržním sektorem*

TRŽNÍ SEKTOR		SUBJEKTY SOCIÁLNÍ EKONOMIKY		OBČANSKÝ SEKTOR
obchodní společnosti družstva osoby samostatně výdělečně činné	obchodní společnosti družstva osoby samostatně výdělečně činné sledující sociální cíle	organizace občanského sektoru vykonávající soustavné ekonomické aktivity	organizace občanského sektoru	

Zdroj: *Vlastní zpracování podle: DEFOURNY, J., NYSENS, M., 2006⁷*

Téma sociální ekonomiky se dostává do popředí zájmu na mezinárodní úrovni. Např. v rezoluci Evropského parlamentu z roku 2009 je zdůrazňováno, že sociální ekonomika je jedním z hlavních smyslů evropské ekonomiky, jelikož: „kombinuje ziskovost a solidaritu, vytváří kvalitní pracovní místa, podporuje ekonomickou, sociální a regionální soudržnost, posiluje sociální kapitál, stejně jako podporuje udržitelný rozvoj ekonomik“.⁸ Evropský parlament ve „Zprávě o sociální ekonomice“ označuje sociální ekonomiku za důležitý hospodářský a sociální činitel, který však není dostatečně zastoupen na institucionální úrovni.⁹ Podle Marie Bouchard se sociální ekonomika odlišuje od tržní a veřejné ekonomiky tím, že poskytuje prostor pro řešení nově se objevujících potřeb a sociálních požadavků, a to i v období krizí vyznačujících

⁷ DEFOURNY, J., NYSENS, M. Defining social enterprise. In DEFOURNY, J., NYSENS, M. *Social Enterprise. At the crossroads of market, public policies and civil society*. London and New York: Routledge, 2006.

⁸ DOBELE, L. Influencing factors of social entrepreneurship in Latvia. *Research for Rural Development*. 2011. [online]. [cit. 2015-08-04]. Dostupné z: http://www2.llu.lv/research_conf/Proceedings/17th_volume1.pdf, s. 101.

⁹ Výbor pro zaměstnanost a sociální věci. 2009. *Zpráva o sociální ekonomice*. Evropský parlament [online]. [cit. 2015-08-04]. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/ep-live/cs/committees/video?event=20150416-0900-COMMITTEE-EMPL>.

se významnými socioekonomickými změnami.¹⁰ Aktivity v sociální ekonomice zahrnují projevy podnikatelského chování s morálními zásadami, s cílem naplňování sociálního poslání. V sociální ekonomice vznikají aktivním přístupem subjektů příležitosti pro tvorbu sociálních hodnot i sociálních inovací.

V zemích západní Evropy vědci uvádějí, že je důležité vymezit a teoreticky zdůvodnit koncepci sociální ekonomiky. Sociální ekonomika obsahuje ekonomické a sociální aktéry aktivní ve všech sektorech společnosti; její subjekty jsou zakládány, aby odpovídaly na potřeby lidí. Na mezinárodním poli se vedou debaty o subjektech sociální ekonomiky, jejich charakteristikách, právních formách, o sociálním podnikání, společensky prospěšném podnikání, sociálních inovacích a společensky odpovědných firmách. Někteří autoři dokonce uvádějí, že sociální ekonomika vytváří nový sektor, který označují jako „čtvrtý sektor“. Jeho místo je mezi tradičními sektory, s nimiž sdílí určité znaky, ale přitom tvoří vlastní novou formu.¹¹

1.1.1 Dva přístupy k vymezení sociální ekonomiky

V současnosti se při definování sociální ekonomiky uplatňují zejména dva přístupy.¹²

Právně institucionální přístup identifikuje právní formy subjektů sociální ekonomiky. Tento přístup je zřejmý v dokumentech Evropské komise, kde jsou uváděny čtyři základní „pilíře“ sociální ekonomiky. Např. v Memorandu k sociální ekonomice z roku 2007 je uvedeno, že „pilíře“ sociální ekonomiky jsou *družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace*.¹³ K nim se přidávají nové formy sociálních podniků podle národní legislativy. Organizace tohoto typu existují téměř všude, jejich forma se však v jednotlivých zemích liší.¹⁴ V mnoha zemích existují sociální podniky, které zaměstnávají osoby ze

¹⁰ BOUCHARD, M. J. „Introduction. The Worth of the Social Economy“. In BOUCHARD, M. J. (ed.). *The Worth of the Social Economy: An International Perspective*. Bruxelles: P. I. E. Peter Lang, 2009. s. a., s. 11–18.

¹¹ BURKETT, I. *Financing Social Enterprise: Understanding Needs and Realities*. Foresters Community Finance. 2010. [online]. [cit. 2015-08-04]. Dostupné z: <http://knode.com.au/wp-content/uploads/Knode_FinancingSocialEnterprise_E1LR_58p.pdf>, s. 9–10.

¹² DEFOURNY, J., DEVELTERE, P., FONTEVEAU, B. (eds.). *L'économie sociale au Nord et au Sud*. De Boeck, Bruxelles et Paris, 1999.

¹³ Memorandum EU k sociální ekonomice. Brussels: Social Economy Europe [online]. [cit. 2015-08-04]. Dostupné z: <<http://www.socialeconomy.eu.org/>>.

¹⁴ BORZAGA, C., DEFOURNY, J. (eds.) *The Emergence of Social Enterprise*. London and New York: Routledge, 2001.

znevýhodněných skupin, a tím přispívají k jejich ekonomické nezávislosti na státu a k sociálnímu začleňování. Tyto sociální podniky mají různou právní formu, ale obecně je lze označit jako integrační sociální podniky typu WISE (*Work Integration Social Enterprise*).

Přestože určení právních forem je významným krokem k definování sociální ekonomiky, samotná právní forma nezaručuje, že se subjekt stane její součástí. Došlo proto k vymezení normativního přístupu, s jehož pomocí je možné přesněji popsat, jakým způsobem tyto organizace fungují.¹⁵

Normativní přístup se zaměřuje na určení charakteristických rysů subjektů sociální ekonomiky, které sdílejí hodnoty definované v principech Charty sociální ekonomiky. Činnost subjektu by měla stát na třech pilířích: ekonomické prosperitě, kvalitě životního prostředí a na sociálním kapitálu.

1.1.2 Evropská reprezentativní instituce pro sociální ekonomiku Social Economy Europe

Sociální ekonomika a sociální podnikání se stávají v rámci Evropské unie a jejích členských států významnějším tématem i proto, že je jí připisována úloha při řešení ekonomické krize a krize sociálních států. „Podniky sociální ekonomiky prokázaly, že se lépe vyrovnávají s hospodářskými otřesy a že jsou schopny nabídnout inovativní řešení podporující sociální soudržnost a začlenění a vytváření pracovních míst.“¹⁶

V rámci Evropské unie byla v roce 2000 založena reprezentativní instituce pro sociální ekonomiku, Evropská stálá konference družstev, vzájemných společností, sdružení a nadací (CEP-CMAF),¹⁷ která v roce 2008 změnila název na *Social Economy Europe*. CEP-CMAF publikovala v roce 2002 *Chartu sociální ekonomiky*. Charta přiznává subjektům sociální ekonomiky specifika plynoucí z národních tradic každého členského státu a různorodost právních forem, ale současně uvádí některé charakteristiky, které jsou všem společné.

¹⁵ LAVILLE, J.-L. Solidarity Economy (Économie solidaire). In HART, K., LAVILLE, J.-L. CATTANI, A. D. et al. *The Human Economy*. Cambridge: Polity Press, 2010.

¹⁶ Evropský parlament. *Sine dato. Řádný legislativní proces*. [online]. Brusel [cit. 18. 4. 2015]. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/cs/20150201PVL00004/Powers-and-procedures>, s. 8. In DUFKOVÁ, A. *Podpora sociální ekonomiky evropskými institucemi v kontextu politiky zaměstnanosti EU*. Diplomová práce, Praha: FHS UK, 2015, vedoucí Marie Dohnalová.

¹⁷ European Standing Conference of Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations.

Charta sociální ekonomiky:

- nadřazenost jedince a sociálního cíle nad kapitálem;
- dobrovolné a otevřené členství;
- demokratické řízení členy – maximální zapojení členů/pracovníků do rozhodování;
- spojení zájmů členů/uživatelů a veřejné prospěšnosti;
- přijetí principů solidarity a zodpovědnosti;
- nezávislost ve vztahu k veřejné správě a autonomie řízení;
- podstatná část zisků z aktivit je určena na rozvoj podniku, ve prospěch rozvoje služeb členům a ve prospěch veřejného zájmu.¹⁸

Ekonomická krize vyvolala zaměření se na roli trhu, státu, třetího sektoru a jednotlivců. Ukázalo se, že jsou potřebné nové formy interakce mezi jmenovanými sektory, které by mohly vytvořit základ pro sociální chování a spojit ho se sdílenou odpovědností vzhledem k sociálnímu a ekonomickému vývoji. Začaly vznikat skupiny organizované jinak než soukromé podniky i veřejné instituce a tyto nově vzniklé organizace i stávající subjekty věnovaly zvýšenou pozornost sociálním otázkám. Nově vzniklé organizace se vyznačují společensky odpovědným chováním jednotlivců, poskytováním veřejně prospěšných služeb a zvýšenou pozorností věnovanou sociálním dopadům ekonomických a finančních aktivit napříč sektory (rostoucí pozornost sociálním inovacím). Právě tímto chováním se vyznačují subjekty sociální ekonomiky.¹⁹

Definování sociální ekonomiky souborem organizací s určitými rysy přirozeně otevírá otázku, jakým způsobem se tyto organizace vztahují k veřejné a k tržní současné ekonomice a k demokracii. „Důraz na tyto dva aspekty dal vzniknout termínu ‚solidární ekonomika‘.“²⁰

¹⁸ *Déclaration finale commune des organisations européennes de l'Économie Sociale*. Brussels: CEP-CMAF, 2002. [online]. [cit. 2015-08-04]. Dostupné z: <http://www.socialeconomy.eu/social-economy>.

¹⁹ Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. 2013. *Social Economy and social entrepreneurship*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, s. 15–19. In DUFKOVÁ, A. *Podpora sociální ekonomiky evropskými institucemi v kontextu politiky zaměstnanosti EU*. Diplomová práce, Praha: FHS UK, 2015, vedoucí práce Marie Dohnalová.

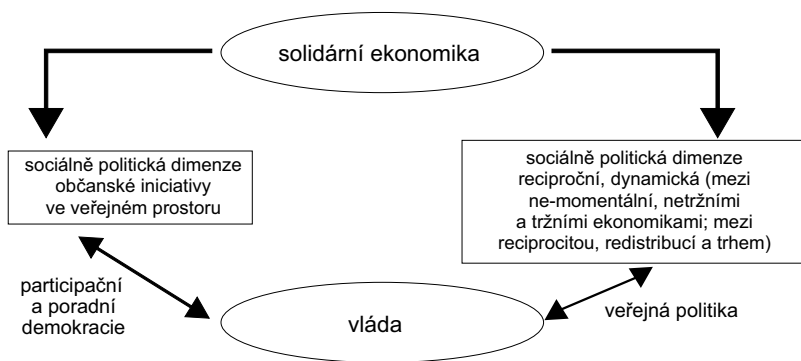
²⁰ LAVILLE, J.-L. Solidarity Economy (Économie solidaire). IN HART, K., LAVILLE, J.-L., CATTANI, A. D. et al. *The Human Economy*. Cambridge: Polity Press, 2010, s. 230, překlad: Malá, K. In MALÁ, K. *Studie EMES a jejich využití v českých podmínkách*. Diplomová práce, Praha: FHS UK, 2015, vedoucí práce Marie Dohnalová.

1.2 Solidární ekonomika

Podle Jeana-Luise Lavilla²¹ zahrnuje solidární ekonomika aktivity, do kterých se zapojují klienti a které kombinují tržní i netržní (vlastní příjmy, státní dotace, dary) a nepeněžní (práce dobrovolníků) zdroje.²² „Solidární ekonomika je definována jako souhrn aktivit přispívajících k demokratizaci ekonomik prostřednictvím zapojení občanů.“²³ Má dvojí funkci: nabízet produkty a služby a vytvářet sociální vazby a solidaritu mezi členy sociálních skupin i solidaritu mezi skupinami a společnostmi.

Solidární ekonomika zahrnuje souhrn aktivit přispívajících k demokratizaci ekonomik prostřednictvím zapojení občanů. Laville uvádí dvě dimenze, kterých tyto aktivity nabývají, a poukazuje tak na jejich specifčnost – jedná se o dimenzi ekonomickou a politickou.

Tabulka č. 2: Dvě dimenze solidární ekonomiky

Zdroj: LAVILLE, J.-L., 2007²⁴

²¹ LAVILLE, J.-L., LEVESQUE, L. B., MENDELL, M. The Social Economy: Diverse Approaches and Practices in Europe and Canada. In NOYA, A., CLARENCE, E. (eds.). *The Social Economy. Building Inclusive Economies*. Paris: OECD, 2007, s. 155–188.

²² „Bereme-li v potaz pouze příklad Francie, sociální a solidární ekonomika získala 380 tisíc pracovních míst od roku 2000, vytváří více pracovních míst než soukromý sektor a 77 % těchto zaměstnanců je zaměstnaných v asociacích.“ In LAVILLE, J.-L. *Agir à gauche: L'économie sociale et solidaire*. Paris: DDB, 2011.

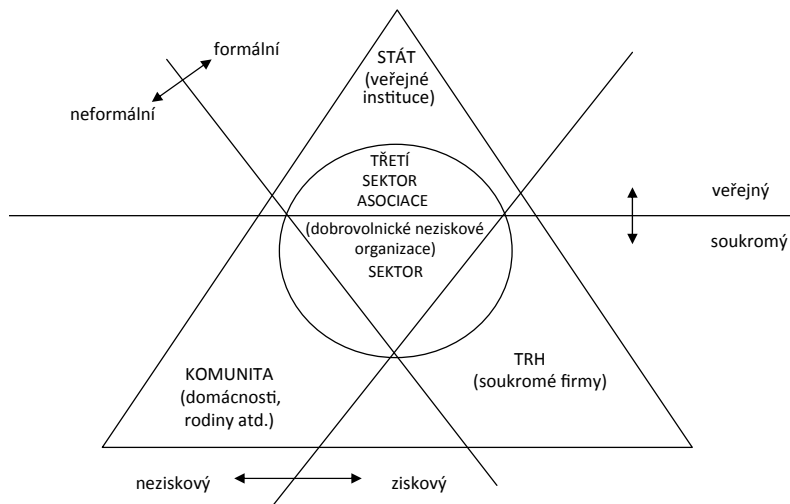
²³ LAVILLE, J.-L., LEVESQUE, L. B., MENDELL, M. The Social Economy: Diverse Approaches and Practices in Europe and Canada. In NOYA, A., CLARENCE, E. (eds.). *The Social Economy. Building Inclusive Economies*. Paris: OECD, 2007.

²⁴ LAVILLE, J.-L. *Agir à gauche: L'économie sociale et solidaire*. Paris: DDB, 2011.

Ekonomická dimenze vyzdvihuje zprostředkující charakter třetího sektoru v Evropě a vysvětluje vznik solidární ekonomiky ve vazbě na principiální fungování státu, trhu a domácností jako sektorů národního hospodářství.

Politická dimenze objasňuje propojení iniciativ občanské společnosti a veřejných autorit na pozadí politického dění.

Obrázek č. 1: Třetí sektor – „Welfare trojúhelník“

Zdroj: Pestoff, 2009²⁵

Solidární ekonomika je vysvětlována jako třetí sektor ve vztazích k dalším částem ekonomiky i společnosti.

Smyslem *veřejného sektoru* je poskytování veřejných statků. Veřejný sektor je spojený se státem a vládou, finanční prostředky pro zajištění chodu svých institucí získává z veřejných rozpočtů. Od soukromého sektoru se liší zejména tím, že není založen na ziskovém principu. Otevírá se otázka veřejného nebo obecného prospěchu. Joseph Stiglitz zdůrazňuje, že „rozeznávání rozdílů mezi veřejným a soukromým prospěchem je důležité i pro pochopení fungování společnosti. Mělo by nás varovat před větami jako: ‚Ve veřejném zájmu‘ nebo ‚Jde o blaho společností‘. Různá opatření mohou být prospěšná pro různé skupiny

²⁵ PESTOFF, A. V. *A Democratic Architecture for the Welfare State*. London and New York: Routledge, 2009, s. 9.